

Leninist emperyalizm teorisi

Emperyalizm konusu, sol hareket içinde her zaman en tartışmalı konulardan biri olduğu gibi, en fazla manipüle edilen konuların da belki en başında gelmektedir. Emperyalizm teorileri ilk kez, 20. yüzyılın ilk çeyreğinde, dünya kapitalizminde belirginleşen yeni eğilimleri (tekeller, finans kapital, dünyanın Büyük Güçler tarafından paylaşılması ve emperyalist savaş) açıklayabilmek için geliştirildi ve doğru bir devrimci siyasal stratejinin temellerini atacak biçimde, Lenin tarafından en yetkin hale getirildi.

Ne var ki, Lenin'in ölümünün ardından, Lenin'in emperyalizm teorisi ilk olarak Stalinizm tarafından ağır bir tahrifata uğradı. Lenin'in emperyalizmi bir dünya ekonomisi olarak kavrayışı ve emperyalizmin yıkılması için geliştirdiği dünya devrimi stratejisi terk edilirken, emperyalizm farklı ulusal ekonomilerin bir toplamı olarak ele alındı ve kuram, tek ülkede sosyalizm "teorisi"nin payandası yapılmaya çalışıldı. Bir diğer tahrifat ise, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından ortaya çıkan Neo-Marksizm ("bağımlılık kuramcılığı") tarafından gerçekleştirildi. Neo-Marksistler, ulusal kurtuluş hareketlerinin ve Küba Devrimi'nin etkisi altında, emperyalizmi üretim ilişkileri alanından yola çıkarak tarif etmek yerine, ülkeler arası bir ilişki biçimi olarak değerlendirdiler ve emperyalizmi gelişmiş kapitalist ülkelerin az gelişmiş ülkeleri sömürdüğü tek yanlı bir yapıya indirgediler.

70'li yılların sonlarından itibaren, 80'li ve 90'lı yıllar, küreselleşme ideolojisinin ve neoliberalizmin düşünsel hayata egemen olduğu yıllardı. Bu dönemde, sol hareketin geniş kesimleri de bu rüzgardan fazlasıyla etkilendi ve emperyalizm sözcüğü, siyasal literatürde silinmeye yüz tuttu. Küreselleşme ideologlarının ulusal sınırların silinmekte olduğu, savaşların artık geride kaldığı, sınıflar mücadelesinin yerini sivil toplumun gelişimine bıraktığı tezleri, sol hareket içerisinde de azımsanmayacak bir taraftar kitlesi buldu.

Küreselleşme ideologlarının en bayağı tezleri, Antonio Negri ve Michael Hardt'in 2000 yılında yayımlanan *İmparatorluk* kitabında, rafine bir biçim altında Marksist

teoriye dahil edilmeye çalışıldı. 2000'li yıllar, ABD'nin Afganistan ve Irak işgalleri ve bu işgallere karşı gelişen direniş hareketleriyle; "küreselleşme"nin iddia edildiği gibi, toplumsal refahı artırmadığının, küresel barışı ve adaleti sağlamadığının giderek daha fazla açığa çıkmasıyla ve teori alanında *İmparatorluk*'un yarattığı yankı ve kışkırttığı tartışmalarla, emperyalizm kavramının siyasal literatürde ve sol hareket içerisinde yeniden yaygınlık kazandığı bir dönem oldu.

Bu dönemde, David Harvey, Panitch ve Gindin, Ellen M. Wood gibi Marksist teorisyenler, geliştirdikleri "yeni-emperyalizm" teorileriyle, temel olarak, Lenin'in emperyalizm teorisini, siyasal boyutunun eksik olduğu ve kapsamlı bir devlet kuramından beslenmediği için eleştirirlerken, esasında emperyalizmin üzerinde yükseldiği ekonomik temelleri pas geçiriyorlar ve Lenin'in emperyalizm tahlilinden çıkan siyasal sonuçları (devrimci partinin gerekliliği, burjuva devletin işçi sınıfı tarafından ele geçirilmesi ve proletarya diktatörlüğünün tesisi, dünya devriminin zorunluluğu) da reddediyorlardı.

Devrimci Marksizm ise, Lenin'in emperyalizm teorisinin özünün buradan çıkan siyasal görevlerin günümüzde geçerliliğini tamamen koruduğunu savunmaya devam etmektedir. Bu yazıda, Leninist emperyalizm teorisinin temellerini tanıtmaya, bunu yaparken, emperyalizm kuramının doğuşunu ve evrimini de aktarmaya çalışacağız.

Emperyalizmin Reformist Teorisyonları

Kapitalizmin henüz dünyanın küçük bir kısmında egemen olduğu bir dönemde, kapitalizmin uluslararası bir sistem olduğu ve bunun hangi dinamiklerle işlediği, *Manifesto*'dan *Kapital*'e Marx tarafından birçok eserinde, ayrıntılı olarak incelenmişti. Öte yandan Marx, rekabet yasalarını ve kapitalizmin tekelleşme eğilimini incelemekle birlikte, yaşadığı dönem itibarıyla, ne bu çalışmalarını kapsamlı ve sistemli bir hale getirebilmiş ne de bir emperyalizm teorisi ortaya koyabilmişti. Bunu özellikle Marx'ın ölümünden sonra giderek belirgin hale gelen tekelleşme ve finans kapital olgusunun ortaya çıkmasıyla, yirminci yüzyıl

teorisyenleri gerçekleştireceklerdi.

Kapsamlı bir emperyalizm teorisini ise ilk olarak, liberal ve pasifist gelenekten gelen John A. Hobson 1902'de yayımlanan (ve Lenin'in beslendiği başlıca kaynaklardan biri olan), *Imperialism: A Study* çalışmasıyla ortaya koydu. Hobson çalışmasında, kapitalizmin gelişiminde meta ihracının yerini sermaye ihracına bıraktığı, devlet politikalarının belirlenmesinde sermayedarların giderek belirleyici bir rol oynamaya başladığı ve emperyalizmin Britanya ekonomisinde, politikasında, sosyal hayatında tehlikeli ve zararlı etkiler bıraktığı bir döneme girildiği gibi tespitlerde bulundu. Hobson emperyalizmi, "devlet içinde yönetimin dizginlerini ele geçiren parasal çıkarın, iç lüksü desteklemek adına iktisadi sülükleri, zenginliklerini kurutmak ve yabancı bünyelere yapıştırmak üzere yayılmaya yöneldiği asalaksal bir süreç olarak" görüyordu.**(1)** Hobson'a göre emperyalizm; milliyetçilik, insan doğası, dini coşku ve militarizm gibi faktörlerin yanı sıra, kapitalistlerin sürekli daha fazla kâr arayışlarının bir sonucuydu.

Hobson'a göre emperyalizmin ekonomik temelinde, on dokuzuncu yüzyılın sonunda ortaya çıkan sınai gücün ve servetin hızlı ve artan yoğunlaşması yatıyordu. Bu durum bir yandan sermayenin aşırı birikimine neden olurken, bir yandan da ekonomideki dengesizliği artırıyor ve iç piyasada eksik tüketim olgusunun meydana gelmesine neden oluyordu. Bu duruma verilebilecek tek yanıt, dış yatırıma yönelmekti. "Fakat, aynı problem her kapitalist ülkede olduğu sürece, bu dış yatırım, ancak kapitalist olmayan ülkeler 'uygarlaştırılabilirse', 'Hıristiyanlaştırılabilirse' ve 'kalkındırılabilirse' -yani bu ülkelerin geleneksel kurumları zorla tahrip edilir ve halk baskısıyla piyasa kapitalizminin 'görünmez elinin egemenliğine sokulursa - olasıydı".**(2)**

Bu bağlamda, Hobson, emperyalizmi meşrulaştırmaya çalışan "aşağı ırkları uygarlaştırmak", "kalkındırmak," "Hıristiyanlığı getirmek" gibi söylemleri eleştiriyor ve bunların emperyalimin gerçek güdülerini gizleyen yalanlar olduğunu belirtiyordu. Fakat, Hobson'a göre, emperyalizm kapitalizmin kaçınılmaz bir aşaması değil, reformlarla önlenebilecek bir politika tercihiydi. Aşırı birikim ve eksik tüketim sorunları, gelir dağılımının daha adaletli bir şekilde yapılmasıyla, örneğin işçi ücretlerinin artırılması ve böylece iç piyasada talebin canlandırılması,

zenginlerden daha fazla vergi alınması sonucunda yaratılacak kaynaklarla sosyal politikaların geliştirilmesi gibi önlemlerle, emperyalist politikalara ihtiyaç duyulmadan çözülebilirdi.

Emperyalizm konusunda yazılmış ilk kapsamlı Marksist eser ise, Avusturyalı Marksist Hilferding'in 1910'da yayımlanan *Finans Kapital* kitabıydı. Kitabın yazılış amacı, kapitalizmin son evresinin ekonomik niteliklerini bilimsel olarak anlamaya çalışmaktı. Sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi Marx'ın ölümünün ardından giderek hızlanmıştı. Marx'ın *Kapital*'de analiz ettiği anonim şirketler vasıtasıyla, kapitalizm hızlı bir büyüme sürecine girmişti.

Hilferding, rekabet mücadelesinin şirketleri nasıl bir araya getirdiğini; tarım ve sanayide, pazarın anarşik yapısını kontrol edebilmek için şirketlerin karteller, tröstler ve sendikalar oluşturma süreçlerini inceledi. Rekabetin düzenlenmesi, tekelci birlikler vasıtasıyla, fiyat anlaşmaları belirlemek, üretim kotaları koymak ve arz miktarını kısıtlamak gibi uygulamalarla gerçekleşiyordu. Böylece kapitalizmin serbest rekabet dönemi yerini, temel amacı ekonomik hakimiyet sağlamak olan tekelci birliklerin egemen olduğu yeni bir döneme bırakıyordu.

Kapitalizmin bu yeni döneminde, Hilferding iki önemli olgunun önemine işaret etti: finans kapital ve sermaye ihracı. Hilferding'e göre finans kapital (veya mali sermaye), sermayenin birleşmesini temsil eder. Endüstriyel, ticari ve finansal sermaye olarak ayrılmış olan sermaye, banka sermayesinin hakimiyeti altında kaynaşır. Bu dönüşüm süreciyle birlikte finans kapital, tekelci sermayenin ana biçimi olarak gelişmiş kapitalist toplumun egemen gücü haline gelir. Bu yeni durum çerçevesinde, kapitalist devletin ekonomi karşısındaki konumu da değişir ve liberal devletin yerini müdahaleci devlet alır.

Sermaye ihracı ise, Britanya karşısında Alman ve Birleşik Devletler kapitalizminin giderek gelişmesi sonucunda ortaya çıkan bir etkidir. Almanya'nın ve ABD'nin, Britanya'nın endüstriyel egemenliğine karşı gümrük tarifelerini yükseltmesi ve dünyanın nüfuz alanlarına bölünmesinin ardından gümrük tarifelerinin yaygınlaşmasıyla, meta ihracı yerini sermaye ihracına bırakmaya başlar.

Sermayenin yoğunlaşmasının ve merkezileşmesinin artması ve tekellerin oluşmasıyla, ulusal ekonomiler arasındaki rekabet de giderek artmaktadır. Sermaye ihracının genelleşmesiyle, büyük kapitalist güçler arasında nüfuz alanları ve sömürgeler için verilen mücadele şiddetlenir. Kapitalizmin yeni evresinde daha aktif bir sömürge politikasına ihtiyaç duyuluyor, bu da finans kapitalin daha güçlü ve müdahaleci bir devlet talep etmesine neden oluyordu.

Hilferding, eserinde net bir emperyalizm kavramı vermemiştir. Fakat denilebilir ki, Hilferding'e göre de emperyalizm, kapitalistlerin uygulamaktan kaçınmayacakları bir politikadır. Emperyalizm hem finans kapitalin "modern korumacı politikalarını" yansıtan bir ekonomi politikasıdır hem de, sermaye ihracı, güçlü bir devlet ve yayılcı sömürge politikası olgularıyla sıkı sıkıya bağlıdır. Finans kapitalin diktatörlüğüne ve emperyalizme karşı, Hilferding işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesi ve proletarya diktatörlüğünün kurulmasını savunur. Fakat bu stratejiyi parlamenter demokrasi çerçevesine hapsettiği için, reformist stratejiye bağlı kalır.

Bu çerçevede değerlendirilebilecek bir diğer teorisyen, Karl Kautsky'dir. II. Enternasyonal'in (1889-1914) en büyük teorik önderi Kautsky'nin siyasi hayatında devrimci bir pozisyondan reformizme doğru savrulması, emperyalizme yönelik tutumunda da etkisini gösterir. 1914 yılında yazdığı *Ultra Emperyalizm* makalesinde, emperyalizmin barışçıl bir yönde de evrilebileceğini iddia eder. Kautsky'nin analizine göre, sermayenin içinde ikili bir yapı ortaya çıkmıştır. Bunlardan birisi olan sanayi sermayesi, serbest pazar ticaretinden yanayken, başını mali sermayenin çektiği kesim, devlet müdahalesinden yanadır, emperyalist politikaların ardında da bu kesim vardır. Bu bağlamda, işçi sınıfı gerici emperyalist güçlere karşı sanayi sermayesiyle ittifak kurmalı, barışçı burjuva güçleri desteklemelidir. Böylelikle, "savaşa karşı barış, gericiliğe karşı demokrasi, sömürgeciliğe karşı serbest ticaret temelinde ekonomik gelişme ve işçi sınıfının durumunda sürekli bir iyileşme sağlanacaktır." **(3)**

Kautsky'nin teorisinin bir diğer ayırt edici yönü, emperyalizmi temelde ileri kapitalist ülkeler ile geri kalmış ülkeler arasındaki bir ilişki olarak ele alması, onu bir ilhak politikası olarak görmesidir. Sanayi kapitalizminin gelişmesiyle, gelişmiş

kapitalist devletler giderek daha fazla oranda tarımsal bölgeleri ele geçirme ihtiyacı duymaya başlamıştır. Tarımsal bölgelerin nüfuz alanlarına bölünmesiyle de, bu bölgeler için rekabet, silahlanma yarışına ve dünya savaşının patlak vermesine neden olmuştur. Fakat, Kautsky'e göre, savaşın bitiminin ardından bu silahlanma yarışının devamı için bir ekonomik zorunluluk söz konusu değildir. Kapitalistler, kapitalist ekonominin devletler arasındaki çelişkilerden ötürü tehdit altında olduğunun farkına varabilirler. Bu sayede, emperyalizm ultra emperyalizme dönüşerek, büyük emperyalist güçler arasındaki çatışma eğilimi ortadan kalkabilir, silahlanma yarışından vazgeçen emperyalistler arasında bir devletler federasyonunun oluşumu gerçekleşebilir.

Luxemburg ve Buharin

Yukarıda ele alınan reformist teorisyenlerden farklı olarak Rosa Luxemburg ve Nikolay Buharin, emperyalizm kuramlarını, devrimci bir siyasal strateji temelinde örmeye çalıştılar. Luxemburg emperyalizm üzerine temel eserini, 1913 yılında yayımlanan *Sermaye Birikimi* ile ortaya koydu. Luxemburg'un emperyalizm üzerine çalışmaları, II. Enternasyonal içerisindeki reformist ve revizyonist eğilimlere karşı giriştiği mücadele üzerinden temellendi. Luxemburg, emperyalizmin kapitalizmin zorunlu bir aşaması olduğunu göstermek ve böylelikle, II. Enternasyonal içerisindeki emperyalizm yanlısı eğilimlerin, Marksizm'den koptuğunu kanıtlamak istiyordu.

Luxemburg emperyalizmi, kapitalist üretimin genel hareket yasalarından, özellikle sermaye birikimi yasalarından yola çıkarak açıklamaya girişmiştir. Luxemburg'a göre, Marx'ın *Kapital*'inin ikinci cildindeki yeniden üretim tahlili hatalıdır. Bunun nedeni, Marx'ın yeniden üretim şemalarına, dış ticaret unsurunu dahil etmemesidir. Oysa sermaye birikimi sürecinde, kapitalizmin tarihi boyunca dış ticaretin belirleyici bir yeri olmuştur. Bunun temelinde, belirli bir ülke sınırları içerisinde üretilen malların, yalnızca o ülke sınırları dahilinde tüketilemeyeceği gerçeği yatmaktadır. Bu durumda, kapitalist alanın dışından bir ek talebe ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ek talep öncelikle, bağımsız küçük üreticilerin kapitalist üretim dünyasına taşınmasıyla sağlanır. Fakat kapitalizmin gelişimi sürecinde, bu potansiyel kaynaklar tükenir. Bu noktada, kapitalizm öncesi üretim ilişkilerinin

hakim olduğu bölgelere yönelik emperyalist yayılma, kapitalizmin yaşaması için bir zorunluluk haline gelir.

Ne var ki, bu çözüm de kalıcı değildir. Emperyalizmin bütün dünyaya yayılmasıyla, kapitalizm öncesi ilişkilerin dünyanın geri kalanında da çözülmesi, pazar sorununu yeniden gündeme getirecek ve bu kez sermaye tarihsel sınırlarına ulaşacaktır. Emperyalizmin ortadan kaldırılması ise, yalnızca dünya proleter devrimiyle mümkündür.

Luxemburg'un emperyalizm teorisinin ayırt edici yönü, "eksik tüketim" olgusuna vurgu yapması ve Marx'ın kapitalizmin gelişme sürecini tasvir etmek için kullandığı "ilkel birikim" kavramının, emperyalizmin döneminde de geçerli olduğunu ileri sürmesidir.(4) Bir diğer yön ise Luxemburg'un, militarizm ve emperyalizm olgularını birlikte inceleyen ilk teorisyen olmasıdır. Luxemburg kapitalizmin yayılma sürecinde militarizmin temel rolünü vurguladığı gibi, militarizmin kapitalizmin kronik talep açıklığını dengelemek için kullanılan bir araç haline geldiğini ileri sürmüştür.

Buharin emperyalizm üzerine temel görüşlerini, 1915 yılında kaleme aldığı *Emperyalizm ve Dünya Ekonomisi* eserinde dile getirmiştir. Buharin'in emperyalizm teorisi temel olarak Hilferding'in tahlilleri üzerinden yükselmekle birlikte, Buharin'in başlıca katkısı, Hilferding'in tahlillerini sistematize etmesi ve devrimci bir temele oturtmasıydı. Buharin'e göre, 20. yüzyıl kapitalizminin belirleyici özelliği, birleşik bir dünya ekonomisinin oluşmasıydı. Üretici güçlerin hızlı gelişimi yani, bilimin üretime uygulanması sonucunda taşımacılık ve iletişimdeki devasa gelişmelerle, ticaretin ve işgücünün dolaşımı ve sermaye uluslararası bir nitelik kazanmış, bu etkenlerin sonucunda da bileşik bir dünya ekonomisi doğmuştur. Bu dönemde, kapitalizmin doğasında niteliksel dönüşümler yaşanmış -sermayenin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, tekelleşme, sermaye ihracının ön plana çıkması, devletin ekonomiye artan oranda müdahil olması- ve rekabetçi kapitalizm döneminden tekellerci kapitalizm dönemine geçilmiştir.

Buharin, Hilferding'i takip ederek, bankaların ekonomide belirleyici bir önem

kazandığını, finans kapitalin ulusal ekonomilerde merkezi bir konuma geldiğini vurgular. Bu durum tekelleşmenin büyümesini ve tekellerin de giderek devletle kaynaşmasıyla, tekelci devlet kapitalizminin oluşumuna neden olur. Böylelikle, ulusal ekonomiler içerisinde rekabet sönmelenir ve “örgütlü bir kapitalizm” yapısı ortaya çıkar. Buna karşın, rekabet uluslararası arenaya taşınır ve ulusal tekeller arasındaki rekabet giderek şiddetlenir ve bu kaçınılmaz bir biçimde emperyalist savaflara neden olur. Dünya Savaşı, tam da bu gelişmelerin bir sonucudur. Buharin bu nedenle, Kautsky'nin ultra emperyalizm teorisine, yani emperyalist politikaların bir zorunluluk değil kapitalistlerin bir politika tercihi olduğu ve önümüzdeki dönemde rekabetin tüm dünyada ortadan kalkmasıyla kapitalizmin barışçıl bir evresine girilebileceği iddiasına şiddetle muhalefet eder. Finans kapitalin emperyalist politikalarının kaçınılmaz ve reforme edilemez olduğunu öne süren Buharin, tek çözümün dünya ölçeğinde finans kapitalin diktatörlüğünün yıkılarak yerine proletarya diktatörlüğünün geçirilmesi olduğunu savunur.

Lenin: Devrimler ve Karşıdevrimler Çağı Olarak Emperyalizm

Yukarıda aktarılanlardan görüleceği üzere, Lenin'in emperyalizm teorisinin önemi, özgünlüğünden kaynaklanmamakta fakat, Hobson'dan Buharin'e teorileri devrimci bir temelde sentezlemesinden, emperyalizmin kapitalizmin en yüksek aşaması ve bir savaflar, krizler ve devrimler çağı olduğu tespitinden ve buradan devrimci bir siyasal strateji çıkarabilmiş olmasından gelmektedir. 1916 yılında yayımlanan *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması* eseriyle Lenin'in temel amacı, emperyalizmin kapsamlı bir teorisini ortaya koymaktan ziyade (kitabın böyle bir niyeti olmadığını vurgulamak için Lenin kitaba “popüler bir özet” alt başlığını koymuştu), Dünya Savaşı'nın nedenlerini ve emperyalist niteliğini açıklayabilmek, Kautsky'nin ultra emperyalizm teorisini çürütmek, İkinci Enternasyonal'in çöküşüne açıklık getirebilmektir.

Lenin tahliline üretimin giderek büyük işletmeler içinde yoğunlaştığı tespitiyle başlar. Alman ve Amerikan şirketlerinin büyüme oranlarına ilişkin verdiği istatistiklerin ardından Lenin, yoğunlaşmanın belirli bir aşamada tekelleri doğurduğunu belirtir. Lenin'e göre, rekabetin tekele dönüşümü, çağdaş kapitalizmin başlıca özelliklerinden biridir. Farklı sektörlerde faaliyet gösteren

işletmelerin ortak bir şirket altında “birleşmesi”, modern kapitalizmin bir diğer önemli özelliğidir. Yoğunlaşma ve birleşme eğilimleri sonucunda, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren büyük işletmeler, yeni dev şirketler kurmak için biraraya gelmektedir. Bu dev şirketler ise, sayıları bir düzineyi aşmayan bankalar tarafından desteklenmekte ve yönetilmektedir. Fakat Lenin’e göre, üretim sürecini örgütleyen ve toplumsallaştıran tekelleşme süreci, kapitalizmin kaotik yapısını ortadan kaldırmamaktadır. “Tam tersine, belirli sanayi dallarında yaratılan tekel, kapitalist üretimin *bütününde* zaten var olan anarşiyi daha da artırır ve şiddetlendirir.”(5)

Yoğunlaşma ve tekelleşme süreci, bankaların değişen rolleriyle doğrudan ilişkilidir. Lenin’e göre, kapitalizmin kapitalist emperyalizme dönüşümünde bankalar çarpıcı bir rol oynamıştır. “*Bankalar geliştikçe ve az sayıda kurum halinde yoğunlaştıkça, mütevazı araçlar olmaktan çıkıp, bütün kapitalistlerin ve küçük işadamlarının elindeki hemen hemen bütün para-sermayeyi ve ayrıca belli bir ülkenin ya da birkaç ülkenin hammadde kaynaklarıyla üretim araçlarının çoğunu elinin altında bulunduran muazzam tekeller haline gelirler.*”(6) Böylelikle bankalar, sermaye yoğunlaşmasını ve tekel oluşumunu muazzam derecede güçlendirmekte ve hızlandırmaktadır. Yirminci yüzyıl, eski kapitalizmin yeni kapitalizme, genel olarak sermayenin mali sermayenin egemenliğine dönüştüğü bir dönüm noktasıdır.

Hilferding mali sermayeyi (finans kapital) “bankaların emrinde olan ama sanayicilerin kullandığı sermaye” olarak tanımlamıştı. Lenin’e göre bu tanım doğru olmakla birlikte eksiktir çünkü, tekelin mali sermayenin oluşumundaki belirleyici rolünü atlamaktadır. “*Üretimin yoğunlaşması, bunun sonucu olarak tekellerin ortaya çıkması, sanayi ile bankaların kaynaşması ya da iç içe girmesi, işte mali sermayenin oluşum tarihi ve kavramın özü budur.*”(7)

Mali sermayenin en üst kesimini oluşturan küçük bir azınlık, holding sistemi, hisse senetleri ve devlet tahvilleri aracılığıyla, devasa bir etki kazanır. Bu kesim, mali oligarşidir. Dış borç mekanizmasıyla kâr oranlarını muazzam boyutlarda artıran mali oligarşi, üretim sürecinden kendisini ayırarak, para sermayeden elde ettiği gelire yaşayan bir rantiyer kesimi halini alır. Mali oligarşinin üretim

sürecinden kopuşu, çağımız kapitalizminin bir başka tipik özelliğidir.

Tekelci kapitalizmin bir diğer ayırt edici yönü, meta ihracının önde gelen konumunu sermaye ihracının almasıdır. Gelişmiş kapitalist ülkelerde tek elci birliklerin ekonominin kontrolünü ele geçirmesiyle, bu ülkelerde muazzam bir “sermaye fazlası” oluşur. Sermaye fazlası, sermaye ihracı yoluyla, kârların genellikle yüksek olduğu geri kalmış ülkelere doğru akar. Geri ülkelerin dünya kapitalist ilişkiler ağına çekilmiş olması, bu ülkelere sermaye ihracını mümkün kılar. Birkaç ülkede kapitalizmin “aşırı olgunlaşması” ve sermayenin “kârlı” yatırım alanı bulamaması, sermaye ihracının temel itici gücüdür. İngiltere, Fransa, Almanya gibi emperyalist ülkelerin yabancı ülkelere yaptıkları yatırımdan elde ettikleri devasa gelirler, dünya ülkeleri ve uluslarının çoğunun emperyalist baskı ve sömürü altına girmesi için sağlam bir temel oluşturmaktadır.

Tekelci kapitalist birliklerin yurtiçi pazarı kendi aralarında paylaşımlarının ve kendi ülkelerinin sanayi üretiminin kontrolünü ellerine geçirmelerinin ardından, sıra dünya pazarının paylaşımına gelmiştir. Sermaye ihracının artması ve büyük tek elci birliklerin yabancı ülkelere ve sömürgelerle ilişkilerinin ve “nüfuz alanlarının” genişlemesiyle, tek elci birlikler uluslararası anlaşmalar yapmaya ve uluslararası karteller kurmaya yönelmişlerdir.

Lenin, Almanya ve ABD elektrik endüstrisinden, deniz ticaretinden, çelik endüstrisinden, vb. verdiği örneklerle dünya pazarının tröstler tarafından nasıl paylaşıldığını ortaya koyar. Yüzyılın başında Almanya’da elektrik endüstrisi yedi veya sekiz şirketten oluşmaktadır. Bu sayı 1912 yılında ikiye düşmüş ve bu iki şirket ülke pazarını kendi aralarında paylaşmışlardır. Bu iki şirketten biri olan A.E.G., ondan fazla ülkede faaliyet gösteren devasa bir tekele dönüşmüştür. Benzer durum ABD’de de yaşanmış, sektörde faaliyet gösteren şirketler General Electric şirketinin şemsiyesi altında birleşmişlerdir. Alman ve Amerikan tekelleri 1907’de aralarında anlaşma yaparak, dünya pazarını kendi aralarında bölüşmüşlerdir. Böylece aralarındaki rekabete son vermişler ve gelecekteki potansiyel rakipleri de engelleme kabiliyeti kazanmışlardır. Fakat dünyanın iki güçlü tröst arasında bu şekilde paylaşılmış olmasından Lenin, Kautsky gibi, uluslararası kartellerin aralarında yapacakları anlaşmalar sayesinde kapitalizmin

barışçıl bir şekilde gelişebileceği sonucunu çıkarmaz. Bu durum, “gelişmenin eşitsizliği, savaşlar, iflaslar gibi sebeplerle güçler dengesi bozulduğu takdirde *yeni bir paylaşım* daha gidilmeyeceği anlamına gelmez.” **(8)**

Dünya ekonomisinin dev tekeller arasında paylaşılmasına, dünyanın büyük devletler tarafından paylaşılması eşlik etmektedir. 20. yüzyılın başında, dünyanın tamamı sömürgeci güçler tarafından paylaşılmış durumdadır. Fakat dünyanın paylaşımı tamamlanmışken, yeniden paylaşım süreci sonlanmış değildir. 19. yüzyılın son döneminin başlıca özelliği, dünyanın paylaşım mücadelesinin yoğunlaşmasıdır. Kapitalizmin tekelci aşamasına geçişiyle dünyanın paylaşılması için yürütülen mücadelenin şiddetlenmesi, birbirine tamamıyla bağlı iki olgudur.

Sömürgecilik ve emperyalizm, kapitalizmden önce de vardı. Fakat, bu iki siyasetin üzerinde yükseldiği sosyo-ekonomik temelleri atlayarak sömürgecilik ve emperyalizm üzerine yapılacak genellemeler, sorunun özünü kaçırmak anlamına gelmektedir. *“Zira, kapitalizmin önceki aşamalarında bile kapitalist sömürge siyaseti, mali sermayenin sömürge siyasetinden özünde farklıdır.”* **(9)**

Tekeller, hammadde kaynaklarına ulaşımı garanti altına almak için, hükümetlerinin sömürgeci politikalarının en önde gelen destekçileriydiler. Tekellere yalnızca sömürgelere sahip olmaları, hammadde kaynaklarına ulaşımında olduğu kadar, devlet desteği sayesinde, rakiplerinin bu kaynaklara ulaşımını engellemede tam bir güvence sağlamaktaydı.

Lenin, emperyalist devletler ve dünyanın büyük bir kesimini kaplayan sömürgelerin dışında, İran, Osmanlı Devleti ve Çin gibi birer “geçiş biçimine” örnek olarak verdiği yarıömürge ülkelerden bahseder. Lenin’e göre bu ülkeler bir “ara aşamayı” oluşturmaktadır ve gelecek dönemde bu yarıbağımlı ülkeleri ele geçirmek için verilen mücadele kızışacaktır. Lenin aynı zamanda, yarıömürge ülkeler dışında, mali ve diplomatik açıdan bağımlı ülke biçimleri olarak Arjantin ve Portekiz’i eler alır. Arjantin, siyasal açıdan şeklen bağımsız bir ülke olmasına karşın, İngiliz mali sermayesinin bu ülkeye dönük yatırımlarının ulaştığı boyut öyle bir noktaya varmıştır ki, İngiliz mali sermayesinin *“Arjantin burjuvazisiyle ve*

bu ülkenin bütün ekonomik ve siyasal hayatını yöneten çevrelerle ne sağlam ilişkiler kurduğunu tahayyül etmek zor değildir.”(10) Mali ve diplomatik bağımlılığın benzer bir örneği Portekiz için de geçerlidir. Portekiz bağımsız, egemen ve sömürgelere sahip bir devlettir. Ne var ki, diğer güçlü devletler karşısında ayakta kalabilmek, sömürgelerini koruyabilmek için İngiliz himayesi altına girmiştir. Bunun karşılığında Portekiz, İngiltere’ye ticari imtiyazlar, Portekiz’e ve sömürgelerine meta ve sermaye ihracında çeşitli ayrıcalıklar tanımıştır. Kapitalist emperyalizm çağında kaçınılmaz bir şekilde bütün ülkeler, “dünyanın paylaşılmasını örgütleyen ilişkiler ağı”nın bir parçası, “dünya mali sermaye işlemleri zincirinin” birer halkası haline gelmektedir.

Çizdiği bu çerçevenin ardından Lenin, kısa tanımların, “*temel nitelikleri özetlemesi bakımından yararlı olsa da, tanımlanacak olgunun özellikle önem arz eden bazı çizgilerini dışarıda bıraktığını*” ve “*genel olarak bütün tanımların tam gelişme sürecindeki bir olgunun bütün bağlantılarını hiçbir zaman kavrayamayacak olmasından ötürü sahip olduğu koşullu ve göreceli değeri*” olduğunu vurgulayarak emperyalizmin beş temel özelliğini kapsayan bir tanım yapar:

1) üretimde ve sermayede görülen yoğunlaşma öyle yüksek bir gelişme derecesine ulaşmıştır ki, ekonomik yaşamda kesin rol oynayan tekelleri yaratmıştır; 2) banka sermayesi sanayi sermayesiyle iç içe geçmiştir ve bu “mali sermaye” temeli üzerinde bir mali oligarşi ortaya çıkmıştır; 3) meta ihracından ayrı olarak, sermaye ihracı olağanüstü bir önem kazanmıştır; 4) dünyayı aralarında paylaşan uluslararası tekelleri kapitalist birlikler kurulmuştur; 5) en büyük kapitalist güçlerce dünyanın toprak bakımından paylaşımı tamamlanmıştır. Emperyalizm, tekellerin ve mali sermayenin egemenliğinin ortaya çıktığı; sermaye ihracının birinci planda önem kazandığı; dünyanın uluslararası tröstler arasında bölüşümünün başlamış olduğu ve dünyadaki bütün toprakların en büyük kapitalist ülkeler arasında bölüşümünün tamamlanmış bulunduğu bir gelişme aşamasına ulaşmış kapitalizmdir.(11)

Lenin, inşa ettiği bu temel üzerinden Kautsky ile sert bir polemige girer. Dünya Savaşı’nın başladığı ve halkların birbirlerini boğazladığı bir dönemde,

emperyalizmin ultra emperyalizme evrilmesiyle barışçıl bir kapitalizmin gelişebileceği hayalleri yayan Kautsky'e karşı Lenin, emperyalist devletler arası yeniden paylaşım ve hegemonya mücadelesinin rekabeti ve çelişkileri şiddetlendirdiğini, bu mücadelenin kapitalist düzende savaştan başka bir yöntemle çözülemeyeceğini vurgular. Dünya Savaşı'nın arka planında da işte bu gerçek yatmaktadır.

Öte yandan, emperyalist devletlerin sömürgelerden elde ettikleri "aşırı" kârlar, işçi hareketi üzerinde belirleyici sonuçlar yaratmıştır. Sömürgelerden elde edilen yüksek tekel kârları, proletaryanın üst katmanlarına rüşvet vermeyi ekonomik açıdan mümkün hale getirmiştir ve bu sayede ekonomik ayrıcalıklara sahip bir azınlık olarak işçi aristokrasisi doğmuştur. İşçi sınıfı içerisinde emperyalist politikaların destekleyicisi ve II. Enternasyonal partileri içinde gelişen ve giderek hakim hale gelen oportünizmin sosyal temeli, işçi aristokrasisidir. Emperyalizmin işçi hareketini bölme, onlar arasında oportünizmi güçlendirme, işçi hareketinde geçici bir çürütme yaratma eğilimi, Lenin'den çok önce Engels tarafından, İngiltere işçi sınıfına dönük gözlemlerinde tespit edilmişti. Fakat Lenin'in döneminde, İngiltere'ye özgü olan bu durum, emperyalist ülkelerin tümüne yayılmış ve II. Enternasyonal partilerinin "*sosyal şovenizm biçimi altında burjuva siyasetiyle tamamen kaynaşmasının*" ve Dünya Savaşı karşısında iflas ederek, kendi burjuvazilerinin safında yer almasının başlıca nedeni olmuştur.

Lenin'in yukarıda aktardığımız emperyalizm tanımı, emperyalizmin kapitalizmin neden özel bir aşaması olduğuna doyurucu bir yanıt getirmektedir. Fakat emperyalizmin kapitalizmin neden son, "en yüksek aşaması" olduğu sorusu henüz ortadadır. Kitabının son bölümünde, Lenin bu konuya açıklık getirir.

Büyük bir işletme dev boyutlara ulaşır, farklı verilerin tam hesabını yaparak on milyonlarca insan için gerekli bütün hammaddenin üçte ikisini ya da dörtte üçünü belli bir plana göre tedarik edebilecek şekilde örgütlediği zaman; hammaddeler sistemli ve örgütlü bir biçimde bazen birbirinden binlerce, on binlerce kilometre uzaklıktaki en uygun üretim yerlerine ulaştırıldığı zaman; çeşitli mamul mal dizilerinin yapımına kadar malzemenin birbirini izleyen işlenme evreleri tek bir merkez tarafından yönetildiği zaman; bu ürünler, tek bir plan içinde, on

milyonlarca, yüz milyonlarca tüketiciye dağıtıldığı zaman (mesela, Amerikan petrol tröstünün Amerika ve Almanya'daki petrol satışı), işte o zaman, artık bellidir ki, yalnızca salt 'iç içe' geçişten değil, üretimin toplumsallaşmasının karşısındayız; özel ekonomik ilişkiler ile özel mülkiyet ilişkilerinin, artık içinekilere uymayan bir kabuk oluşturduğundan, parçalanması yapay olarak geciktirildiği takdirde bu kabuğun kesinkes çürüyeceğinden, bu kabuk belki epey uzunca bir süre bu çürüme durumunda kalabilirse de (tabii eğer en kötü ihtimal gerçekleşir ve oportünist çıbanın iyileşmesi uzun bir zaman alırsa), sonuçta bu kabuğun kesinlikle parçalanacağından bahsedebileceğimiz açık hale gelir.(12)

Bankaların ve tekelci kapitalist birliklerin ekonominin örgütlenmesinde ulaştığı konum, dünya ekonomisinin merkezi bir plan çerçevesinde örgütlenmesini nesnel olarak mümkün kılarken, üretimin toplumsallaşması ile ulusal sınırlar ve üretim araçları üzerindeki özel mülkiyet arasındaki çelişki, üretici güçlerin gelişimi üzerinde mutlak bir engel haline gelmiştir. İnsanlığa savaşlar, krizler ve felaketlerden başka bir şey sunmayan emperyalizm, yani "can çekişen kapitalizm" çağında, dünya proleter devriminin ve sosyalizmin ön koşulları tamamen olgun hale gelmiştir. Bunun için işçi hareketinin reformizm, şovenizm ve oportünizmden kopması, dünya devrimi için mücadele edecek yeni bir devrimci Enternasyonal'i inşa etmesi gerekir.

Teorinin Güncelliği

Lenin *Emperyalizm* kitabının yayımlanmasından bu yana yaklaşık yüzyıl geride kaldı. Bütün bu dönemde, kapitalist emperyalizmin yapısında ve işleyişinde kuşkusuz önemli değişimler meydana geldi. Örneğin, dönemin sömürge imparatorlukları zaman içinde çöktü ve o dönemde dünyanın neredeyse beşte dördünü oluşturan sömürgeler, şeklen siyasi bağımsızlıklarını elde ettiler. Ya da, Lenin'in öngörüsünün aksine borsalar, önemleri azalmak bir yana, dünya ekonomisinin işleyişinde belirleyici etmenlerden biri haline geldiler.(13) Örnekler çoğaltılabilir, fakat, Lenin'in emperyalizm teorisini oluşturan temeller bugün, eskisinden de geçerli ve güncel bir halde. Üretimin yoğunlaşması ve merkezileşmesi, bankaların ve tekellerin ulaştığı konum, sermaye ihracatının vardığı boyutlar, yüzyıl öncesine kıyasla akıl almaz seviyelere ulaştı. *Financial*

Times'ın hazırladığı tabloya göre, dünyanın en büyük 500 çokuluslu şirketinin 2011 yılındaki toplam net geliri 43,290 trilyon dolardı(**14**) (2011 yılı dünya milli geliri -GSYH- ise 69,9 trilyon dolardı). Aynı yıl, küresel ölçekte doğrudan yabancı sermaye yatırımları toplamı 1,5 trilyon doları bulmuştu...

Öte yandan, Lenin'in "siyasi gericiilik çağı", "çürüyen" ve "can çekişen kapitalizm" olarak tanımladığı emperyalizm, bugün halen ayaktadır. Bu durum, Lenin'in tahlillerinin aşırı abartılı olduğu, kapitalizmin ekonomik gelişme olanaklarını henüz tümüyle yitirmediği, kapitalizmin emperyalizm çağında da üretici güçleri geliştirdiği, ilerici niteliğini sürdürdüğü anlamına mı gelmektedir? Bu sorunun yanıtı ekonomi alanında değil, politikada aranmalıdır. Lenin devrim sorununa, hiçbir zaman, II. Enternasyonal önderleri gibi, ekonomik determinist bir bakış açısıyla yaklaşmadı. Yani kapitalizmin kaçınılmaz bir şekilde yıkılacağı, sosyalizmin de adeta otomatik olarak kapitalizmin yıkılmasını takiben gerçekleşeceği, sosyalist partilerin görevinin ise, bu süreci hızlandırmaktan ibaret olduğu tezini reddetti. Lenin'e göre, eğer işçi sınıfının partisi, devrimci bir program temelinde kitleleri örgütleyemez ve devrimci bir kriz anında iktidarı ele geçirmek için gerekli hazırlıkları yapmazsa, kapitalizmin yıkılmasından ve sosyalizmden bahsetmek, şarlatanlıktan başka bir şey değildi. Ekim Devrimi'nin Bolşevik Parti önderliğinde zafere ulaşması ve dünya devrimine önderlik etmek üzere Komünist Enternasyonal'in kurulması, Lenin'in öznellik ve nesnellik diyalektiğini mükemmel bir şekilde kavrayan devrim ve parti anlayışı sayesinde mümkün olmuştu.

Lenin'e göre, Ekim Devrimi'nin alametifarikası, Avrupa devriminin kıvılcımını çakacak olmasındaydı. Ne var ki, Avrupa'da Ekim Devrimi'nin ardından yükselen ilk devrimci dalganın yenilgiye uğraması ve devrimin geri bir kapitalist ülkede yalıtılması, devrimin Stalinizm önderliğinde bürokratik deformasyona uğramasıyla sonuçlandı. Bolşevik Parti'nin ve Komünist Enternasyonal'in önderliğini ele geçiren Stalinist bürokrasi, tek ülkede sosyalizm "teorisi" çerçevesinde dünya devrimi stratejisini tasfiye etti ve 1943 yılında da Komünist Enternasyonal'in kapısına kilit vurdu. Bolşevik Parti ve Komünist Enternasyonal içinde bürokratik deformasyona ve tek ülkede sosyalizm "teorisi"ne karşı mücadele eden ve daha sonra Dördüncü Enternasyonal'i kuran devrimci Marksist kadroların ise neredeyse tamamı, Stalinizm ve Nazizm tarafından katledilecekti. İkinci Dünya

Savaşı'nin bitişiyle, Dördüncü Enternasyonal'i yeniden inşa etmeye çalışan zayıf ve deneyimsiz önderliğin, yeni gelişen kitle hareketlerinin bürokratik ve küçük burjuva önderliklerine uyarlanmacı bir çizgi izlemesi, Dördüncü Enternasyonal'in bir kitle Enternasyonaline haline gelebilmesi fırsatlarının da değerlendirilememesine neden oldu. Böylece 20. yüzyıl, proletaryanın devrimci önderlik sorununun, kronik bir krize dönüşmesiyle sonlandı.

Geride bıraktığımız yüzyıl, Lenin'in "savaşlar, devrimler ve krizler çağı" analizini, Rosa Luxemburg'un insanlığın "ya sosyalizm, ya barbarlık" ikilemiyle karşı karşıya olduğu tespitini tümüyle doğruladı. Çağımızda, kapitalist üretim ilişkileri ve ulusal sınırlar, üretici güçlerin gelişimi önünde mutlak bir engel haline gelmiş; teknolojik ve bilimsel gelişmeler kitlelerin yaşam düzeyini yükseltmeye değil, üretici güçlerin iki önemli bileşeninin, insanın ve doğanın tahribatına hizmet etmiştir. Faşizmin ve dünya savaşlarının dünya savaşlarının neden olduğu yıkımlar, sefaletin ve işsizliğin yaygınlaşması, salgın hastalıklar, bölgesel savaşlar, soykırımlar, çevre felaketleri... kapitalist emperyalizmin bütün bu dönemde insanlığa ödediği faturalar olmuştur. Öte yandan, kapitalizmin neden olduğu yıkımlara işçiler, ezilen ve sömürülen kitleler aralıksız bir mücadele yürütmüştür. 2008'de patlak veren dünya ekonomik krizi ve ardından Kuzey Afrika ve Ortadoğu'da gelişen devrimci süreç, Avrupa'da kemer sıkma politikalarına gerçekleşen kitlesel seferberlikler ve Latin Amerika'da yeniden ve bu kez "popülist-ulusalcı" hükümetlere karşı yaygınlaşan işçi ve halk hareketleri, yeni bir devrimci dalganın filizlenmekte olduğunu gösteriyor. İnsanlığın ve gezegenin kaderi, bu mücadelelerin kapitalizmin yıkılması ve dünya devrimi doğrultusunda ilerleyebilmesine bağlı olarak şekillenecek.

Dipnotlar:

1.) HOBSON, John, *Imperialism: A Study*, University of Michigan Press, 1965, s. 367 akt.: HUNT, E. K., *İktisadi Düşünceler Tarihi*, Ankara, Dost Kitabevi, 2005, s. 439.

2.) A.g.e., s. 444.

3.) Sosyalizm ve Toplumsal Mücadeleler Ansiklopedisi, İstanbul, İletişim Yayınları, Cilt 2, s. 437.

4.) Luxemburg Marx'ın yeniden üretim şemalarını yanlış bir biçimde tahlil ettiği gibi, "eksik tüketim" teorisinden beslenerek geliştirdiği kriz teorisi, klasik Marksist kriz teorisiyle çelişmektedir. Bu konuda ayrıntılı bilgi için bkz. Jacques Valier, *Emperyalizm Üzerine*, İstanbul, Köz Yayınları, 1977.

5.) Lenin, Vladimir İ., *Emperyalizm: Kapitalizmin En Yüksek Aşaması*, İstanbul, 2009, Agora Kitaplığı, s. 19.

6.) A.g.e., s. 22.

7.) A.g.e., s. 44.

8.) A.g.e., s. 73.

9.) A.g.e., s. 87.

10.) A.g.e., s. 92.

11.) A.g.e., s. 96.

12.) A.g.e., s. 141-2.

13.) Lenin'in borsalara dönük analizi için bkz., A.g.e., s. 32-34.

14.)

Bkz.

<http://im.ft-static.com/content/images/a81f853e-ca80-11e1-89f8-00144feabdc0.pdf>